

Víra v XXI. století [1999]

1. Slovo a jeho povaha

Ve známém příběhu francouzského klasika upozornila pouštní liška Malého Prince na to, že řeč (správněji: jazyk) je pramenem nedorozumění. To je ovšem pravda jen částečná, a částečné pravdy jsou, jak známo, nepravdy, ne-li dokonce lži. Ve skutečnosti není mocnějšího a bohatšího prostředku dorozumění než právě jazyk. Čím je však nějaký prostředek mocnější a dokonalejší, tím víc je vystaven možnostem zneužití. A takové zneužití je ovšem velice nebezpečné; už staří říkali, že pád nejlepšího bývá nejhorší. Proto si nikdy nestěžujme na prostředky, ale vždycky se především starejme o ty, kdo těch prostředků používají a jakým způsobem i k jakému cíli tak činí. V přírodě jsou možnosti omylů, a tím i jejich využití a zneužití, poměrně jednoduché, zejména když je srovnáme s možnostmi člověka. Taková kudlanka se tvarem těla pomalými pohyby pokouší podvést jak své nepřátele, tak kořist tím, že předstírá: já jsem jenom taková větvička. Mlok svými oranžovými skvrnami zase předstírá, že je jedovatý a tedy naprosto nejedlý. I rostliny podvádějí: svými květy i pachy předstírají samečkům, že tam sedí samička, a než takový pomýlený sameček pozná svůj omyl, už přenáší hojně pylu zase někam jinam. Možnosti slovní komunikace jsou nesrovnatelně širší a zejména komplikovanější; v té komplikovanosti zabloudí často i ten, kdo chce druhého zmást, a nakonec mate také sám sebe. A nejen mate: velmi často dochází k tomu, že právě tam, kde takový člověk chce něco na sobě a ze sebe skrýt, ani se neuhledí a vyradí jiným způsobem ještě mnohem víc, než ukryval. Je tomu tak proto, že jazyk je možný jen ve světě (v prostředí) Řeči, Slova, Smyslu – staří Řekové mluvili o LOGU. LOGOS sám není žádným lidským vynálezem, ale je právě něčím jako celým zvláštním světem, do něhož se lidé navzájem zvou, při vstupu do něho si pomáhají (rodiče pomáhají svým zprvu nemluvicím dětem, aby do světa řeči vstoupily, a pomáhají jim i s prvními krůčky a kroky, a na to pak navazuje škola a jiní lidé, především slovesní tvůrci, atd.) a tak se stávají jeho obyvateli. A postupně vtahují do tohoto světa všechny důležité skutečnosti, bez kterých by nemohli žít, ale později též stále víc skutečností, které už nejsou nezbytné k úživě a přežití, ale po vtažení do světa Slova a přemýšlení člověku dovolují, aby lépe rozuměl jak světu kolem sebe, tak sám sobě. Podmínkou tu je ovšem velké úsilí o pravdivé vidění a pravdivé porozumění; bohužel tomu je tak, že slov (a myšlenek) lze nejenom zneužít ke klamání druhých, ale dokonce k mnoha sebeklamům.

2. Slovo není nikdy samo

Slovo není pouhým znakem, jak učili a ještě učí někteří odborníci, ale je vždycky příslušníkem celého společenství slov, kde má každé slovo své blízké i vzdálenější příbuzné ať už ve smyslu etymologickém (společné jazykové kořeny) nebo významovém (četná synonyma), ale navíc se ještě vztahuje jak k jakémusi „duchu“ jazyka, tak ke stylu (způsobu) života. Slovo izolované od těchto souvislostí přestává mít význam a přestává být skutečným slovem – jenom jako slovo vypadá (a ovšem jen pro toho, kde zná skutečná, žijící slova). Slovo v lexikonu je něčím jako špendlíkem připevněný mrtvý motýl ve sbírce. Na druhé straně je však slovo citlivé na souvislosti, do nichž se dostává v živém užití. To se ukazuje např. při překládání z jednoho jazyka do jiného: v každém jazyce je spleť souvislostí, bez nichž by slovo přestalo žít, trochu (a někdy hodně) jiná. Proto nelze všechny významy kteréhokoli důležitého slova zachovat, když mu přiřadíme třeba i významově velmi příbuzné slovo v jazyce jiném. Někdy takový překlad může dokonce dodatečně pozměnit významové konotace slova původního. Přímou samozřejmou a nepřekonatelnou to je pro toho, kdo zná jen jazyk překladový. Takový čtenář si třeba i najde příslušné místo v originále, ale s pomocí slovníků

jednotlivým slovům rozumí ve svých vlastních a nikoli v jejich původních souvislostech. Právě proto je tak důležité, aby alespoň znalci byli co nejvíc doma v jazyce původním, mají-li správně rozumět slovům (a spolu s tím ovšem i celým myšlenkám a myšlenkovým soustavám či spíše cestám). Na druhé straně však každý dobrý překlad je – navzdory zmíněné nesnázi – převzetím něčeho daleko důležitějšího než onen překládaný text: je převzetím toho, k čemu se ten text vztahuje, o čem chtěl něco říci, čemu chtěl sám sebe poskytnout jako služebníka, jako pouhého tlumočníka. Slovo tedy není živé jenom v živém spolužití s jinými slovy, nýbrž především ve službě něčemu, co je víc než slovo a víc než jakékoli množství slov. Slovo nikdy není jen samo sebou, ale je pojmenováním něčeho jiného, než je samo. Ale jsou velmi důležité skutečnosti v lidském životě, které nelze pojmenovat jedním slovem; a pak musíme pečlivě volit nejen slovo, ale také několik a někdy i mnoho dalších slov, abychom tomu, co má být pojmenováno – či lépe: o čem má být něco pravdivě vysloveno – zůstali „po právu“. Nejsou to vposledu slova, ale myšlenky, úsudky, výpovědi, na kterých opravdu záleží. Ovšem tyto myšlenky nelze sdělit, ba dokonce ani myslet, pokud je nevyslovíme (třeba jen sami sobě), tj. pokud je neoblékneme do slov, do výpovědí. Mohli bychom tedy říci: slova sama jsou mrtvá, teprve duch je oživuje. A tak: jak je který duch je oživuje, tak potom ona slova promlouvají. Pouhé citace nic nedokazují.

3. Slovo „víra“

Máme-li uvažovat o vyhlídkách víry v příštím století (a třeba i v příštím tisíciletí), musíme si nejprve ujasnit, co vlastně máme na mysli, když říkáme slovo „víra“. Nejrozšířenější, téměř naprosto zobecnělé chápání považuje víru za něco jako zbožné přání, doprovázené jakousi usilovností, směřující k tomu, aby toho bylo dosaženo nebo aby to tak prostě bylo. Je zcela běžné slyšet dnes, jak lidé mluví o „náboženské víře“. Když o tom chvíli budeme uvažovat, zjistíme nejednu zajímavost. To sousloví jako by naznačovalo, že vedle víry náboženské tu může být ještě jakási víra nenáboženská (nemluvíme přece o kulaté kouli ani o trojstranném trojúhelníku, protože to je přece obsaženo už v povaze každé koule a každého trojúhelníku). Bylo by proto zapotřebí se tázat po povaze a zejména původu této jiné, „nenáboženské“ víry. Mnohem významnější však je souvislost dějinná. Ale právě zde musíme začít u slova, a teprve pak se můžeme rozhlížet po dějinách. To nás – mimochodem řečeno naučili staří Řekové: abychom mohli zkoumat vlastnosti trojúhelníka, musíme nejprve vědět (resp. vymezit) co možná přesně, co to ten trojúhelník je (jinak se nám to bude pořád plést s jinými obrazci). Je však tohle možné v případě víry?